

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФІЛОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Олена БАРАНОВСЬКА,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України*

У статті аналізуються важливість розроблення та впровадження педагогічних технологій за гуманітарним (філологічним) спрямуванням, яке має за мету забезпечення ефективної підготовки здобувачів освіти до входження в соціум, адаптацію до існуючих реалій та здатність до активної творчої діяльності. Подається аналіз напрацювання українських дидактів з питань педагогічних технологій навчання та різних аспектів профілізації української школи. Визначається сутність і структура педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням. Виокремлюються педагогічні технології філологічного спрямування та особливості реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в умовах профільного навчання.

Ключові слова: педагогічні технології; профільне навчання; педагогічні технології філологічного спрямування.

ESSENCE, STRUCTURE AND PECULIARITIES OF REALIZATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES OF PHILOLOGICAL DIRECTIONS IN CONDITIONS OF PROFESSIONAL EDUCATION.
Olena BARANOVSKA, Ph. D., Senior Researcher, Senior Researcher, Department of Didactics, Institute of Pedagogy of NAES of Ukraine.

The article analyzes the importance of developing and implementing technologies for humanitarian (philological) orientation, which aims to ensure effective preparation of student youth for joining the society, adaptation to existing realities and the ability to actively engage in creative activity. An analysis of the progress of the Ukrainian didactics on the subject of teaching technologies and various aspects of the profiling of the Ukrainian school is presented. The essence and structure of pedagogical technologies of studying according to the philological direction are determined. Pedagogical technologies of philological direction and peculiarities of realization of pedagogical technologies of philological direction in the conditions of profile education are singled out.

Keywords: pedagogical technologies; profile education; pedagogical technologies of philological direction.

Постановка проблеми. Зміна соціально-економічної ситуації в країні зумовила започаткування інноваційних перетворень в освіті, які спрямовуються як на фундаменталізацію змісту навчання, так і на реалізацію комплексу педагогічних технологій за різними спрямуваннями. Проблеми педагогічних технологій присвячено в дидактичній науці і практиці достатньо багато уваги, але їх систематизація і створення дидактичної моделі реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання є новим напрямом дослідження. За результатами аналізу наукової літератури виявлено такі суперечності між: 1) глобальними планами впровадження технологій профільного навчання в процес навчання закладів загальної середньої освіти та відсутністю відповідної бази для його впровадження, у тому числі – цілісної теорії; 2) рівнем вимог до підготовки абітурієнтів гуманітарного профілю та реальним рівнем готовності випускників закладів загальної середньої освіти (що вимагає впровадження низки педагогічних технологій за гуманітарним спрямуванням); 3) кількістю існуючих педагогічних технологій різних видів та реальною потребою сучасних закладів загальної середньої освіти у проектуванні та впровадженні технологій за гуманітарним спрямуванням. Тому важливим напрямом дослідження є розроблення сутності та структури педагогічних технологій навчання, які на сучасному етапі мають відображати освітню систему, її цільове і змістове наповнення, організаційну структуру. Розроблення та впровадження технологій за гуманітарним (філологічним) спрямуванням забезпечить ефективну підготовку учнівської молоді до входження в соціум, адаптацію до існуючих реалій та здатність до активної творчої діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття «педагогічні технології навчання» є провідним в умовах розбудови нової української школи, що зумовлює необхідність розроблення наукових тенденцій та підходів, системи закономірностей, базових принципів і обґрунтування особливості їх реалізації в освітньому процесі. У цьому контексті проаналізовано державні документи з досліджуваної проблеми: Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа), Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»), Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, чинні навчальні програми (українська література, 10-11 кл.), підручники і посібники за філологічним спрямуванням. Основними категоріями, які визначаються в державних документах про освіту, є: освітній процес, особистісно зорієнтований підхід, індивідуальна освітня траєкторія, гуманітаризація освіти.

Закон України «Про освіту» визначає освітній процес як систему науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості здобувача освіти шляхом фор-

мування та застосування компетентностей. Важливим чинником на етапі впровадження профільного навчання в старшій школі є індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних предметів і рівня їх складності, методів і засобів навчання [6]. У Концепції профільного навчання в старшій школі окреслено, що важливим для України є кореляція розвитку національної освіти зі світовими тенденціями організації профільного навчання, що відкриває нові перспективи інтеграції в освітній та професійний простори зарубіжної спільноти, а також означено такі ключові тенденції: інтенсифікація індивідуалізації навчання, мінімізація кількості обов'язкових предметів у порівнянні з базовою освітою, оптимізація тривалості навчання та кількості профілів відповідно до потреб економіки та національних особливостей системи освіти, запровадження компонентного формату змісту освіти, диверсифікація організаційних форм, які охоплюють варіанти, починаючи від окремого навчального закладу, до профілів/курсів у межах однієї установи [8].

Окремо аналізувалися різні підходи до трактування понять «технологізація», «педагогічна технологія», «технології загальної середньої освіти», «дидактична технологія» та ін. Різноманітні проблеми прогнозування, змісту і технології загальної середньої освіти висвітлено у працях О. Барановської, Н. Бібік, С. Бондар, М. Бурди, Г. Васьківської, Н. Головки, М. Головка, К. Гораш, Ю. Дорошенка, Т. Засекої, І. Єрмакова, В. Кизенка, О. Корсакової, С. Косянчука, В. Кременя, Л. Липової, О. Ляшенка, Вал. Паламарчук, О. Пехоти, О. Савченко, А. Самодрин, О. Топузова, С. Трубаچهвої, О. Черноус та ін. Технологічність освітнього процесу, на думку науковців (О. Беспалько, М. Кларін, В. Євдокимов, В. Ортинський, О. Пехота, С. Сисоєва, П. Підкасистий, Д. Чернілевський), виступає показником його якості, оптимальності, науковості. Науковці відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України порушують проблеми навчання у контексті фундаменталізації, технологізації, аксіологізації змісту освіти (О. Барановська, Г. Васьківська, Н. Захарчук, В. Кизенко, С. Косянчук, О. Кравчук, С. Трубачева, О. Черноус) [1–4; 7; 9–14]. Отже, аналіз джерел з проблеми дослідження засвідчує відсутність комплексного вивчення питань, пов'язаних саме з проектуванням та реалізацією педагогічних технологій в умовах нової української школи, зокрема, педагогічних технологій за філологічним спрямуванням.

Виклад основного матеріалу. У попередніх публікаціях автора розглядалася ієрархія та різновиди понять «освітня» та «педагогічна» технологія, «технологія навчання». Перша характеризувалася як методологія, стратегія, що представлена рівнями педагогічних теорій, концепцій, підходів, призначена для прогнозування розвитку освіти, проектування і планування цілей, результатів, основних етапів, способів, організаційних форм освітньо-виховного процесу. Друга розглядалася як тактика реалізації освітніх технологій у процесі навчання і виховання, що містить моделі навчального процесу і гарантує кінцевий результат. Третя визначалася як тактичний спосіб освоєння конкретного навчального матеріалу в межах певного предмета та теми питання в межах обраної технології [2].

Науковці відділу дидактики визначають поняття «педагогічна технологія» на етапі розбудови нової української школи як «планове послідовне практичне втілення попередньо спроектованого педагогічного процесу, орієнтованого на продуктивну співпрацю учасників освітнього процесу та отримання освітнього результату» і виокремлюють такі важливі аспекти: концептуальність (опертя на певну наукову концепцію, що включає філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітніх цілей); системність (логіка процесу, взаємозв'язок усіх його частин, цілісність); керованість

(можливість планування, проектування та діагностики процесу навчання); ефективність (конкурентноспроможність); відтворюваність (застосування педагогічної технології в інших однотипних освітніх установах, іншими суб'єктами) [3].

Автором проаналізовано існуючі підходи до сутності поняття педагогічної технології, які зводяться до кількох спільних аспектів: 1) проект певної педагогічної системи, що може бути реалізована на практиці (В. Беспалько); 2) соціальні перетворення і нове педагогічне мислення, наука (Г. Селевко); 3) психологічно і валеологічно обґрунтований та інструктований навчальний процес (О. Пехота); 4) принципи і способи оптимізації освітнього простору (М. Кларін). Поняття «педагогічна технологія» базується на відповідних концепціях навчання, комплексі принципів навчання, зокрема, системності та ін. Це поняття можна розглядати як інтегративну систему, що містить комплекс методів, дій та операцій, спрямованих на гарантоване досягнення дидактичних цілей – розвитку особистості учня, формування його інтелектуального та особистісного компонентів [2–4; 7; 9; 11; 12; 14].

Упродовж тривалого часу реформ виникало багато різновидів педагогічних технологій, зокрема тих, які можна назвати *загальнонавчальними*, що покликані формувати компетентності загального спрямування. Тому можна умовно визначити таку *структуру* існуючих педагогічних технологій: загального спрямування; спрямовані на формування компетентностей певного виду; інноваційні технології. Спираючись на це, автором виокремлено педагогічні технології філологічного спрямування: 1) загального (загальнонавчального) спрямування (інтегральна освітня технологія, технологія змістовно-операційного розвивального навчання та ін.); 2) спрямовані на формування комунікативної компетентності (наприклад, технологія «аналіз образу – персонажу епічного твору»; діалогічні та ін.); 3) інноваційні (вплив на свідомість та практичну підготовку здобувачів освіти у системі профільного навчання, технологія творчого розвитку особистості, ігрові технології та ін.) [2].

Педагогічна технологія змістовно-операційного розвивального навчання (Вал. Паламарчук), яка відноситься до першої групи, концептом має ідею про співвідношення прямого та побічного продуктів діяльності (розвиток учнів має бути основним продуктом діяльності, як і предметні знання). Принципами реалізації цієї технології є цілеспрямованість, міжпредметність, активність навчально-розвивальної діяльності в умовах мотиваційного забезпечення, випереджального навчання, операційно-системного формування, поетапності. Технологічною реалізацією її є програма і технологія розвитку інтелектуальних умінь здобувачів освіти. Технологія розвитку інтелектуальних умінь учнів включає етапи: кумуляції; діагностики; мотивації; рефлексії; відпрацювання; узагальнення та систематизації; перенесення [10].

До технологій загального (загальнонавчального) спрямування відноситься також *технологія інтегрованого навчання* – комплексний засіб підвищення якості та ефективності процесу навчання на засадах інтеграції, яка дає можливість якнайбільше враховувати інтереси, схильності і здібності учнів, поглиблювати їх знання, зменшити навантаження, уникнути зайвої інформації у змісті непрофільних предметів, формувати наукову картину світу, створювати можливості для орієнтації освіти старшокласників відповідно до їх професійних інтересів і намірів щодо продовження освіти [2; 11]. Аналіз теоретичних напрацювань у галузі міжпредметної інтеграції та міжпредметних зв'язків дали змогу визначити *дидактичні умови реалізації інтегративного підходу в умовах профільного навчання за єдності інваріантної та варіативної складових*: створення системи міждисциплінарних понять; добір змісту фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук для формування предметного змісту старшої школи, у т.ч. його інтеграція; визначення кола сучасних технологій реалізації профільного навчання, а також технологізація змісту навчання, створення STEM-орієнтованого освітнього контенту. На цій основі автором розроблено методичні рекомендації

дацій щодо конструювання змісту профільного навчання на основі міжпредметної інтеграції в єдності інваріантної та варіативної складових. У методичних рекомендаціях акцентується, що результатом застосування міжпредметних зв'язків має бути міжпредметна компетентність, тобто здатність здобувачів освіти застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей, розвиток технологічного мислення у старшокласників. Ці напрацювання лягли в основу дидактичної моделі інтеграції змісту навчання у старшій школі в умовах профільного навчання, яка була впроваджена в практику закладів загальної середньої освіти [1; 2].

Педагогічні технології філологічного спрямування можуть бути спрямовані на формування як предметних, гуманітарних компетентностей, так і бути за своєю сутністю інноваційними. Комплекс компетентностей предметного типу означений у Державному стандарті Освітня галузь «Мови і літератури», метою якого є формування комунікативної і літературної компетенції, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо. У тому ж стандарті виділені соціокультурна та аксіологічна лінії, які обов'язково включають міжпредметну інтеграцію, бо зачіпаються різні світоглядні, етичні культурні аспекти дійсності. Там само визначається, що *міжпредметна компетентність*, яка може формуватись у рамках будь-якого компонента, але активніше і природніше це відбуватиметься у її соціокультурному компоненті (засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку) та діяльнісному компоненті (формування загальнонавчальних умінь і навичок, опанування стратегій, що визначають мовленнєву діяльність, передусім спрямованих на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем). У Стандарті зазначено, що ці змістові лінії формують комунікативну мовленнєву, мовну, соціокультурну, діяльнісну (стратегічну) компетенцію особистості [5]. В рамках чинних стандартів існує значна кількість технологій філологічного спрямування, наприклад, технологія «аналіз образу – персонажу епічного твору»; діалогічні, різноманітні адаптовані ігрові технології. Технології альтернативного характеру теж можуть бути розглянуті в цьому контексті: вальдорфська педагогіка, технологія саморозвитку М. Монтессорі, «діалогу культур», гуманно-особистісна технологія Ш. Амонашвілі та ін.

Виходячи із зазначеного, нами визначено **особливості реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в умовах профільного навчання**: 1) необхідність формування комунікативної та читацької компетентності; 2) важливість міжпредметної інтеграції як чинника створення спільного інформаційного простору; 4) постійне оновлення бази інноваційних технологій; 5) постійне оновлення змістового наповнення курсів філологічної спрямованості в умовах профільного навчання (рис. 1).

1. Формування комунікативної та читацької компетентності. Формування комунікативної компетентності визначається як формування здатності розв'язувати за допомогою мовних засобів комунікативні завдання в конкретних формах та ситуаціях професійного спілкування. Формування читацької компетентності розглядається як формування якості, яка проявляється в готовності і здатності самостійно здобувати і застосовувати пов'язані з читацькою діяльністю знання і вміння для розв'язання актуальних завдань, здійснення читацького й особистісного саморозвитку (загальнонавчальний рівень).

На предметному рівні вона реалізується в художньо-читацькій, або літературній, та інформаційно-читацькій предметних компетентностях. Художньо-читацька (літературна) компетентність – якість особистості, яка виявляється в готовності і здатності застосовувати і здобувати пов'язані з читацькою діяльністю знання і вміння для розуміння змісту художнього чи публіцистичного твору, налагодження діалогічної взаємодії з ним з метою розкрит-

тя авторського і творення особистих смислів. Інформаційно-читацька компетентність має об'єктом науковий, науково-популярний, навчальний тексти, метою прочитання яких є визначення важливості викладеного матеріалу для суспільного й особистісного розвитку [5]. Отже, правильно підібраний комплекс педагогічних технологій філологічного спрямування визначить стратегію і тактику реалізації провідної мети літературної освіти – допомогти учневі у його самопізнанні, життєвому самовизначенні, саморозвиткові, самоздійсненні, яке, своєю чергою, досягається через реалізацію головної мети літературної освіти – формування компетентного учня-читача як суб'єкта читацької діяльності, особистісного і читацького саморозвитку.

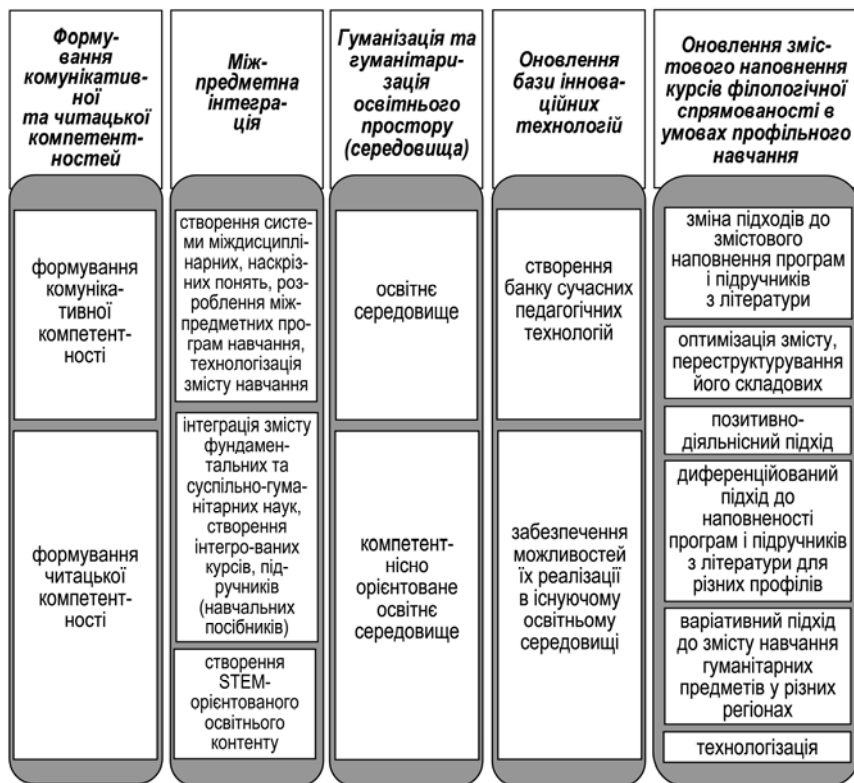

Рис. 1. Особливості реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в умовах профільного навчання

2. Міжпредметна інтеграція розглядається як чинник створення спільного інформаційного простору. Створення спільного інформаційного простору може досягатися шляхом упровадження в освітній процес міжпредметної інтеграції та реалізації міжпредметних зв'язків у навчальному процесі. Це вимагає здійснення низки змін, які пропонує проект Нова українська школа. Насамперед, це – скорочення кількості предметів, яке пропонується здійснити за допомогою впровадження інтегрованих курсів, створення інтегрованих підручників (наприклад, «Людинознавство» (Васьківська Г.), «Русский язык и

література» (Снегір'ова В., Курач Л.)). Така тенденція виникла у результаті збільшення у багато разів інформаційного потоку й необхідності узагальнення його за певними параметрами, а з іншого боку, нагальною проблемою є постійне оновлення змісту основних предметів в інформаційному просторі. Програми з літератури та суспільно-гуманітарних предметів мають постійно оновлюватися, доповнюватися новими темами, що відображують зміни у суспільстві та сучасній літературі. Наприклад, на практиці чинні програми для 11 класу не передбачають постійного оновлення змісту в розділі «Постмодернізм», який має постійно наповнюватися творами сучасних українських письменників. Автором в рамках дослідження проблеми міжпредметної інтеграції в профільній школі розроблено *дидактичні умови реалізації інтегративного підходу в умовах профільного навчання за єдності інваріантної та варіативної складових* (створення системи міждисциплінарних, наскрізних понять, розробка міжпредметних програм навчання; інтеграція змісту фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук, створення інтегрованих курсів, підручників (навчальних посібників); технологізація змісту навчання, створення STEM-орієнтованого освітнього контенту) та методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл, науковців та методистів [1; 2].

3. Гуманізація та гуманітаризація освітнього простору (середовища). Аналіз праць науковців дав змогу виявити, що під терміном «*освітній простір*» у педагогіці розуміється сукупність умов, котрі впливають на формування і функціонування людини в суспільстві; під «*освітнім середовищем*» розуміють частину соціокультурного простору, зону взаємодії освітніх систем, їх елементів, освітнього матеріалу і суб'єктів освітніх процесів (Л. Ващенко, А. Жукова, В. Левін, Л. Макар, С. Трубачева, С. Шацький та ін.). *Компетентнісно орієнтоване освітнє середовище* розуміється як сукупність спеціально організованих психолого-педагогічних умов, що забезпечують якість підготовки учнів у компетентнісному форматі: їх навчально-практичну, дослідницьку та проектну активність, соціальну мобільність, готовність до профільного та професійного самовизначення з подальшим самовдосконаленням [12; 13]. Важливим напрямком перебудови української школи є *гуманітаризація освіти*, що покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості і планетарне мислення. Це поняття визначалося у сучасній дидактиці як орієнтація основ наук на вивчення цілісної картини світу, зокрема світу культури, світу людини, на формування в молоді гуманітарного й системного мислення. Гуманітаризація освіти передбачає також підвищення в навчальному процесі статусу гуманітарних предметів за радикального їх оновлення [1; 4; 11; 12].

4) Оновлення бази інноваційних технологій. Потреба оновлення методологічних і методичних засад навчання літератур в старшій школі пов'язана з необхідністю урахування специфіки читання в епоху інформаційних технологій: залучення учня до читання, формування читацької (предметної і загальнонавчальної) та ключових компетентностей, упровадженням профільного навчання. У структуру інноваційних технологій ми відносимо: навчання в співробітництві (командна, групова робота); розвивальне навчання; ігрові технології; технології інтерактивного навчання; технологія проектного навчання; технологія життєвого проекту та життєвого проектування; технологія розвитку критичного мислення; технологія формування та розвитку творчої особистості; вальдорфська педагогіка Р. Штейнера та ін.

Серед *дидактичних характеристик сучасних педагогічних технологій* можна виокремити: концептуальність; системність; процесуальність; керованість; ефективність; відтворюваність; врахування консервативності певних елементів і корелятивність їх зі структурою, дозуванням і логікою освітнього змісту; варіативність. Отже, однією з найважливіших педагогічних умов, що забезпечують якість навчання та ефективність підготовки учнів у

компетентнісному форматі, є створення банку сучасних педагогічних технологій та забезпечення можливостей їхньої реалізації в існуючому освітньому середовищі [1; 2; 12; 13].

5) Оновлення змістового наповнення курсів філологічної спрямованості в умовах профільного навчання. Опитування старшокласників показало: 1) зміст предметів, що їм викладають в цілому відповідає сучасним досягненням науки та культури, але має бути переглянутий та відкоригований; необхідне застосування педагогічних інновацій; 2) важливість компетентнісно спрямованого навчання, орієнтації на майбутню практичну діяльність; 3) необхідність введення низки інтегрованих курсів; курсів, що поглиблюють зміст обраного профільного предмета; курсів, які наближені до сучасних технологій. На наш погляд, причиною таких думок може бути те, що впродовж тривалого часу зміст програм і підручників, зокрема з української літератури, не зазнавали суттєвих змін і перелік творів, що вивчаються учнями старших класів, не переглядався, тож, зміни у літературному середовищі закономірно мають відобразитися у змісті гуманітарних предметів. Отже, головними аспектами трансформації змісту навчання в напрямі фундаменталізації, гуманізації та інтеграції, на які потрібно спрямувати увагу, є: зміна підходів до змістового наповнення програм і підручників з літератури – з історично-хронологічного до позитивно-діяльнісного; оптимізація змісту, переструктурування його складових, зокрема його інтеграція; скорочення вивчення частини творів, оглядове вивчення деякої частини, введення нових сучасних творів гуманістичного, позитивного спрямування; загальна емоційна забарвленість творів, що входять до програми для певного класу (морально-психологічне навантаження, а не тільки історичне та ідеологічне); диференційований підхід до наповненості програм і підручників з літератури для різних профілів; варіативний підхід до змісту навчання гуманітарних предметів у різних регіонах; технологізація, наближення змісту навчання до сучасних технологій, виробництва; заохочення (рейтингове оцінювання) для учнів, які читатимуть твори у повному обсязі у порівнянні з тими, що читатимуть у скороченому вигляді [1].

Висновки. У статті з'ясовано сутність, проаналізовано структуру та особливості реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в умовах профільного навчання. Зроблено висновок, що профільне навчання має базуватися на можливостях нових педагогічних технологій навчання, адаптованих для його потреб та враховувати особливості варіативного підходу до застосування педагогічних технологій. Автором сформульовано та узагальнено особливості реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в умовах профільного навчання.

Література

1. Барановська О. В. Фундаменталізація змісту гуманітарних предметів у старшій школі в умовах профільного навчання. *Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі: теорія і практика* : кол. монограф. / [авт. кол.: Г. О. Васильська, В. І. Кизенко, С. Е. Трубачева, С. П. Бондар, Л. А. Липова, О. В. Барановська, С. В. Косянчук, Н. В. Захарчук]; за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васильської. Київ: Педагогічна думка, 2015. 288 с.
2. Барановська О. В. Конструювання змісту профільного навчання на основі міжпредметної інтеграції. *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васильської]. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 32–36.
3. Барановська О. В., Косянчук С. В., Трубачева С. Е., Черноус О. В. Дидактичний контекст та особливості реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання. *Polish Science Journal*. Warsaw: Sp. z o. o. «Science», 2018. Issue 3. P. 62–72.
4. Васильська Г. О. *Людознавство. Для учнів 10–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів* : навч. посіб. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 256 с.
5. *Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти*. URL: http://uonkh.gov.ua/reforma_osviti/zaqa/os/2144.html
6. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017. № 38-39, ст. 380.
7. Кизенко В. Факультативні курси в структурі профільного навчання. *Освіта і управління*. 2006. Т. 9. Ч. 3-4. С. 161–167.
8. Концепція профільного навчання в старшій школі : Затв. рішенням колегії М-ва освіти і науки України від 25.09.03 № 10/12-2 : [уклад.: Л. Березівська, Н. Бібік, М. Бурда та ін.]. *Інформ. зб. МОН України*. 2003. № 24. С. 3–15.

9. Косянчук С. В. Формування ціннісно-сміслових орієнтацій старшокласників в умовах особистісно-орієнтованого навчання. *Оновлення змісту, форм та методів навчання / виховання в закладах освіти* : зб. наук. праць / Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне: РДГУ, 2014. Вип. 8(51). С. 132–136.

10. Паламарчук В. Ф. *Інноваційні процеси в педагогіці: першооснови педагогічної інноватики*. Київ: Освіта України, 2005.

11. Паламарчук В. Ф., Барановська О. В. Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи: вектор розвитку. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 3. С. 60–66.

12. Трубачева С., Барановська О. Компетентісно орієнтовані педагогічні технології в структурі шкільного підручника. *Проблеми сучасного підручника* : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., м. Мінськ, 18–19 трав. 2018 р. Київ: Педагогічна думка, 2018. С. 81–85.

13. Трубачева С. Е., Осадчук Р. І. До питання розвитку комунікативної компетентності учнів основної школи. *Освіта і управління*. 2005. Т. 8. Ч. 2. С. 95–100.

14. Vaskivska H. O., Kosianchuk S. V., Skyba H. M. Didactic possibilities of information and communication technologies in the process of development of educational environment in upper secondary school. *Information Technologies and Learning Tools* /Institute of Information Technologies and Learning Tools and University of Management in Education, Kyiv (Ukraine). 2017. Vol 60. № 4. P. 17–27.